

A bácskai kisbirtok fejlődése

3

A bácskai — és általában az alföldi — kisbirtok kialakulására, mint eddig láthattuk, döntő kihatással voltak a tizenharmadik század második felében történt telepítések és az ezután következett úrbéri vagyonrendezés. A következő legfontosabb esemény a tizenkilencedik század első felében bekövetkezett örökváltság volt, ami korszakalkotó jelentőségű. Ezután a kisbirtok szempontjából a legfontosabb mozzanat a legelőfelosztás, amelyet többbizben részletekben hajtottak végre.

A Mária Terézia uralkodása alatt elrendelt úrbéri vagyonrendezés *földesgazdákat* teremtett a vagyonosabb jobbágyokból. Amely jobbágyembernek volt pénze, lábasjószága, az vásárolhatott földet, aki pedig teljesen szegény volt, az zsellér maradt. A földesgazdák némi függetlenséget élveztek addigi uraikkal szemben, de a földesúri terheket még mindig fizették az uraságnak.

A mult század harmincas-negyvenes éveiben erős mozgalom indult szerte az Alföldön a jobbágy-gazdák végleges felszabadítására és a földesúri terheknek egyszersmindenkorra pénzben való megváltására. Ez a mozgalom egyik jellemző tünete volt a száz év előtti „reform-kor“-nak, amely minden téren jótékony újítást és a közéletbe liberálisabb szellemet kívánt bevezetni. A reform-kor szabadelvű mozgalma tudvalevőleg az 1848-iki szabadságharchoz vezetett: ugyanis a jobbágy felszabadítására irányuló tevékenység is ebben az évben termette meg gyümölcsét.

Az örökváltság mozgalma — mint már említettük — a mult század első felében indult meg. A földesgazdák évekig, sőt évtizedekig foglalkoztak a felszabadulás gondolatával, míg aztán végre, ha sikerült félig-meddig biztosítani a váltságdíjat és ha a földesurat engedékenységre tudták bírni, megtörtént a nagy esemény. A dolog úgy történt, hogy a földesúr többszázezer vagy néhány millió ezüstforintért (a földbirtok területéhez arányítva) örökre lemondott földesúri jogairól. Mivel a katolikus templomok a földesúr patronátusa alatt állottak, a jobbágyok kötelezték magukat a templomnak jókarban való tartására és a lelkész javadalmazására vagy pedig egy összeggel megváltották a patronátusi terheket is. Az örökváltság összegét több évtizedig fizették részletekben. Sok helyen ki sem fizették teljesen, amiből szintén évtizedekig elnyúló pereskedés származott.

Az örökváltság részleteit úgy teremtették elő, hogy a jobbágytelkekre maguk az imént felszabadult községek adót — vagy

amint akkor nevezték — „kiváltakozási summát“ fizettek. A felszabadulás költségeit a birtokos jobbágyok fizették, míg a birtoktalan zsellérek semmi anyagi áldozatot nem hoztak. A birtoktalan zsellérek számos esetben nem voltak szegények, mert igen sok jószágot tenyésztettek, abban az időben pedig a lábasjószágot többre becsülték, mint a földet. Később, évtizedek múltán a fellendülőben levő gabonakereskedelem folytán a föld ára egyre emelkedett, míg az állat értéke lecsökkent. Mind nagyobb és nagyobb földterületet szántott fel és a közlegelőket bérbeadták, illetőleg csak legeltetési díj mellett engedték meg a zsellérnek, hogy jószágját ott legeltesse. Így a jószágtenyésztés egyre nehezebbé vált, a zsellérember mindinkább a földművelési munkára kényszerült.

Bácskában a mult század második felében kétszer is osztották a legelőket: egyszer a hatvanas és egyszer a hetvenes években. A hatalmas kiterjedésű legelők — *járások* — felosztását olyképen végezték, hogy minden lakós annyi legelőt kapott, amilyen arányban annakidején, évtizedekkel azelőtt az örökváltság fizetéséhez hozzájárult. Az örökváltságot a földbirtok arányában fizették, tehát a járások felosztásánál is a földbirtok területét vették alapul. Ez azt jelentette, hogy akinek egyáltalán sem háza, sem földbirtoka nem volt — tehát aki valójában a legjobban rászorult a földre — az egyáltalán nem jutott földhöz. Akinek háza vagy kisebb földbirtoka volt, az kis területet kapott, aki pedig sok földdel rendelkezett, az nagy darab földterülethez jutott. A zsellérek természetesen tiltakoztak az ilyen rendszerű földosztás ellen, de a földesgazdák azzal érveltek, hogy mivel annakidején az örökváltság terhét kizárólag ők viselték, ők fizették meg a közlegelőket is és így azok jövedelme is kizárólag őket illeti meg. A zsellérek hivatkoztak arra, hogy a közlegelők, járások az úrbéri rendszer idején is teljesen a közösség használatában állottak, amennyiben a zsellérek szabadon legeltethették azokon lábasjószágait, anélkül, hogy ezt az uraság megtiltotta volna. A földesgazdák azonban ragaszkodtak jogaikhoz és nem vették figyelembe azt, hogy az úrbéri rendszer óta, sőt az örökváltság végrehajtása óta is nagyot változtak a viszonyok, a föld értéke és vele együtt a gabonaneműek ára igen felszökkent, viszont az állattenyésztés vesztett jelentőségéből.

A reform-kor nagyszerű szabadelvű áramlata és a nyomában következett nemzeti felbuzdulás meghozta a tizenkilencedik század egyik legszebb eredményét: a jobbágyok felszabadulását. 1848-ban a földesgazda jobbágyok rendkívül kedvező fizetési feltételek mellett jutottak annak a földnek a birtokába, amelyet addig az úrbéri rendszer alapján műveltek. A földért váltságdíjat fizettek az uraságnak, de a váltságdíj összegét nem a föld valóságos értéke alapján számították ki, hanem abból a haszonból, amit a föld a földesúrnak ténylegesen hajtott. Ugyanis arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a jobbágy-földesgazda azzal, hogy hosszú évtizedekig, sőt évszázadokig művelte a földet, *annak birtokához már jogot szerzett és a földesúrnak csupán az elmaradt haszon miatt kell kártérítést fizetni.*

Ezt úgy kell érteni, mintha ma valamely földbérlőnek a tulajdonába menne át egy 10.000 dinár értékű hold föld és az addigi tulajdonosnak nem 10.000 dinár után, hanem a 6-700 dinárt kitevő évi bérleti összeg után fizetne váltságdíjat.

A jobbágy-földesgazdák így 1848-ban tulajdonosai lettek addig művelt földjeiknek, ellenben a zsellérek nem jutottak birtokába annak a legelőnek, amelyet azelőtt szabadon használtak, *mert ez a használati jog nem alapult írásbeli szerződésen, hanem csupán szerzett jog volt.*

Így a zsellérek nem részesültek a jobbágyfelszabadulás minden áldásában.

A jobbágyfelszabadítás után rendezték a vagyoni viszonyokat és a közlegelőket elkülönítették vagyis kivették a zsellérek kezéből. Ez sok helyen zavargásokra vezetett, amelyeket csak nagy erőfeszítéssel tudtak lecsendesíteni.

Az örökváltság és a felszabadítás nyomán felmerült problémákat szemléltetően tárja elénk a csongrádmegyei Szentés város felszabadulásának története. Csongrád-vármegyében ugyanolyan agrárviszonyok uralkodtak, mint az akkori Bácsbodrog-vármegye területén és így az ottani mozgalmak Bácskában is előfordultak.

Szentés mezővárosnak gróf Károlyi-család volt a földesura. A város 1836-ban megegyezett a földesúrral, hogy a földet örökre megváltja. A megváltási ár 1,357.000 konvenciósz ezüst pénz volt, azonkívül 1000 aranyat fizettek. Az örökváltság rendezésével a zsellérek elégedetlenek voltak és ez az elégedetlenség az 1848-iki általános forrongásban tört ki.

Szentés városnak abban az időben fölöttébb demokratikus közigazgatási szervezete volt. A város fontosabb ügyében a népgyűlés határozott. A népgyűlések rendszere természetesen egyáltalán nem felelhetett meg a követelményeknek, mert a nép politikailag még korántsem volt olyan érett, hogy a gyűlésen való részvételi jogát észszerűen tudta volna használni. Sokszor megtörtént az, hogy egyesek demagóg módon maguk köré gyűjtötték a szegény zsellérek egy részét és önző céljaik elérésére felhasználták azt a népgyűléseken.

Az egyik 1848-iki népgyűlésen a földbirtokosok olyan határozatot erőszakoltak ki a közlegelők használatára vonatkozólag, amely nagyfokú elégedetlenséget idézett elő a szegény néposztálynál. A határozat kimondotta, hogy minden helybeli földbirtokos a birtoka arányában hajthat bizonyos számú lábasjószágot a közlegelőre. Minden juh után 6 krajcár legeltetési díjat kell fizetnie, ugyanúgy csak bizonyos díj ellenében legeltethet más állatokat is. Ha több lábasjószágot hajt ki a legelőre, mint amennyire birtoka után joga van, akkor a legeltetési díj kétszeresét kell fizetnie. *A földnélkülieknek és idegeneknek tilos közlegelőre hajtani jóságukat.*

Ez a határozat a gyakorlatban végrehajthatatlannak bizonyult, mert a zsellérek nem tudták megakadályozni, hogy a legelőkre ne hajtsák állataikat. Ezért a birtokosok folyton azon voltak, hogy

a legelőket felosszák. A legelőosztást 1849-ben elvben el is határozták. A zsellérek erre kérelemmel járultak a városi tanács elé, hogy a felosztásnál őket is részesítsék kisebb földterületben, mivel ők is csak úgy dolgoznak a köz érdekében, ők is katonáskodnak, mint a birtokosok. A tanács ezt a kérelmet nem teljesítette, hanem azzal biztatta a zselléreket, hogy majd később, országos telepítéseknel jutnak földhöz.

1848-ban a jobbágyfelszabadítás után a szegény zsellérek között általános forrongás kezdődött, mert kisemmizetteknek érezték magukat. Sok helyütt nyílt zavargások is törtek ki, amelyek a magánvagyon és a személybiztonság ellen irányultak, de ezeket a zavargásokat a magyar forradalmi kormány vaskézrel elnyomta.

A zsellérek elégedetlensége hosszú évtizedekig mint hamu alatt izzó parázs lappangott. A hatvanas és hetvenes évek legelőosztásai még jobban elmérgesítették a helyzetet, mert az újabb földosztásnál ismét a régi metódus szerint jártak el. A zselléreket folyton országos telepítésekkel biztatták, de a telepítéseknel természetesen a földnélkülieknek csupán elenyészően csekély százalékát tudták birtokhoz és megélhetéshez juttatni.

A lappangó elégedetlenség parázsa a múlt század kilencvenes éveiben lobbant fel az aratósztrájkokban, amelyeknek véres eseményeit már közel száz esztendő óta készítették elő az elhibázott földosztási politikával.

Az aratósztrájkok hulláma negyven évvel ezelőtt Bácskát is elborította. Erről, ennek közvetlen okairól a következő folytatásban szólunk.

Tóth Bagi István

A „Híd“ a jugoszláviai magyar fiatalok egyetemes szellemi közösségét hirdeti.

Minden öntudatos jugoszláviai magyar fiatalnak egyetlen tömörülési helye a „Híd“!

Olvasd és terjeszd a „Híd“-at!